

вичленують найскладніші моменти, самостійно обирають шляхи розв'язання поставлених завдань. Необхідно зазначити, що формування умінь самоконтролю протікає успішно, якщо учні займають активну позицію в ході навчально-пізнавальної діяльності. Саме активна позиція забезпечує задоволеність навчальним процесом з боку учнів, сприяє тому, що в них активізується пізнавальна, самостійна діяльність, формується бажання і потреба працювати в системі, прагнути досконалого виконання поставлених завдань.

Література

1. Александров Г.Н., Дзасаров А.А., Науменко А.И. Основы теории педагогических систем и педагогических технологий: Учеб. пособие. – Владикавказ: Изд-во Сев.-Осет. Гос. Ун-та им. К.Л. Хетагурова, 2001. – 75 с.
2. Недодатко Н.М. Технологія формування навчально-дослідницьких умінь школярів // Рідна школа. – 2002. – № 6. – С. 21.
3. Никифоров Г.С. Самоконтроль человека. – Л., Изд-во Ленингр. ун-та. – 1989. – 192 с.
4. Уманский В.С. Формирование умений самоконтроля у старшеклассников // Дидактические основы развития самостоятельности учащихся в процессе обучения и воспитания/ Под ред. А.С. Лынды. – М., 1974. – С. 21.

А.М.Король

СИСТЕМА ТВОРЧИХ ЗАВДАНЬ ЯК ОДИН ІЗ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ УЧНІВ МУЗИЧНИХ ШКІЛ ДО ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статье рассматривается система творческих заданий с использованием традиционных и нетрадиционных методов обучения (метод импровизации, ассоциации и др.) на четвергом этапе формирования готовности учащихся к творческой деятельности.

The system of the creative tasks with using of traditional and untraditional methods of teaching (method of improvisation, method

of association and others) at the forth stage of formation of the pupils' readiness to creative activity is considered in the article.

Демократизація освіти, яка відбувається у нашому суспільстві, висуває нові вимоги щодо особистості учня, який здатний самостійно розмірковувати, приймати нестандартні рішення. Пошуки засобів, що забезпечують формування готовності учнів до творчої діяльності, сполучені з теоретичним обґрунтуванням, розробкою практичних положень.

У корекції поняття “творчість” для учнів музичних шкіл ми виходили з того, що творчість – це утворення суб’єктивного художнього образу, ідей та гіпотез, що поступово реалізуються у виконавській діяльності. Творчість – це здатність особистості спиратися на механізми інтуїції, що діють без спеціальної підготовки і відсувають на другий план знання, вміння, навички.

Поняття “творча діяльність” передбачає діяльність, результатом якої є новий оригінальний продукт, що має значення для конкретного виду діяльності і суспільну значущість.

У сфері музичної педагогіки проблемами розвитку творчої особистості займалися Е.Абдулін, О.Апраксіна, Н.Ветлугіна, Л.Масол, Б.Теплов, Л.Хлебникова Г.Ципін, В.Шацька [1; 2; 4; 5].

Автори досліджень зголошувались на тому, що навчально-творча діяльність у музичних класах повинна синтезувати елементи імпровізації, творіння, базуватися на досвіді особистості, сприяти оволодінню знаннями та розвитку уявлень. На активність навчально-творчої діяльності впливає синтез різних видів діяльності: вокальна, інструментальна, слухання музики.

На нашу думку, творча діяльність є фактором становлення творчої особистості, якщо вона базується на альтернативних установках вчителя стосовно формування індивідуальної особистості. Сучасний вчитель повинен враховувати доцільність розвитку якостей особистості, яка зберігає незалежність думок, здібність до ризику викласти власну творчу позицію, невтомного дослідницького пошуку,

нестандартного мислення, спілкування в комунікативній діяльності, передбачення та прогнозування.

Тому ефективність творчої діяльності в ході експерименту ми пов'язували з діагностуванням того, що люблять діти, чим вони цікавляться, які твори музики їм більш близькі за характером емоційно-образного змісту, які ознаки притаманні власним творінням учнів, яка форма комунікативного спілкування найбільш близька кожній особистості, яким повинно бути середовище, що найбільше сприяє прояву творчої особистості учнів, яку роль відіграє потреба у наслідуванні учнів прийомів діяльності вчителя, зразків його особистої імпровізації.

Ми виходили з того, що творча діяльність пов'язана з характером взаємодії вчителя та учня і тому враховували роль принципу природовідповідності, який передбачає врахування індивідуальних можливостей особистості, її інтереси та здібності.

Четвертий етап забезпечував формування готовності учнів нетрадиційними методами навчання системою творчих завдань. Акцентувалося на доцільності варіювання творчими завданнями (утворювалася педагогічна умова за ознаками визначення унікальних особливостей власного "Я", що впливало на формування варіативно-утворювального рівня готовності). Упровадження нетрадиційних методів навчання забезпечувалося накопиченням емоційно-чуттєвого досвіду через вивчення певної кількості творів.

Урахування збільшення досвіду до імпровізації проходило паралельно із ускладненням творчих завдань за допомогою фактора узагальнених комплексів у ході включення їх у нові зв'язки відношень, зокрема, на основі знань з гармонії, мелодії, фактури в цілому, що передбачали постійне вдосконалення навичок виконавсько-творчого володіння матеріалом. У ролі факторів підготовки до імпровізації були:

а) формування навичок миттєвого утворення музичних уявлень у творчо-виконавській діяльності (створювалася педагогічна умова за ознакою самоактуалізації учня на основі

включення механізмів спонтанної творчості);

б) формування уявлень та їх реалізація у звучанні на інструменті (створюється педагогічна умова за ознакою формування вищих потреб у творчій діяльності);

в) формування слухових уявлень щодо активного мелодичного та гармонічного слуху, почуття форми, стилю; накопичення досвіду на основі знань інтонаційних, метроритмічних, фактурних стереотипів музики різних стилів (створюється педагогічна умова за ознакою формування універсальних потреб);

г) формування вмінь до перетворення сформованих у пам'яті образів на цій основі створюється педагогічна умова.

З метою упорядкування системи впровадження традиційних та нетрадиційних методів навчання використовувалася розроблена нами така структура:

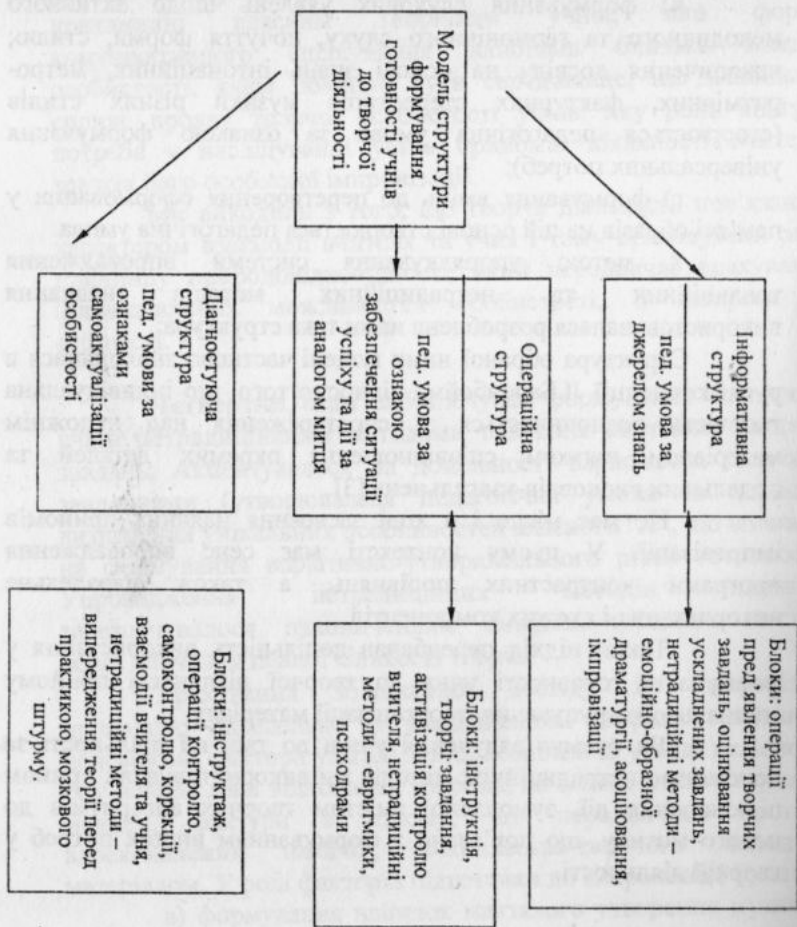
Структура обраної нами моделі частково знаходилася в руслі концепції Л.Баренбойма відносно того, що індивідуальна творчість розпочинається зі спостереження над художнім матеріалом шляхом співвідношення окремих деталей та подальших висновків-узагальнень [3].

Це має місце і в ході засвоєння наявних прийомів імпровізації. У цьому контексті має сенс впровадження програми контрастних порівнянь, а також паралельне використання і схожих компонентів.

Такий підхід передбачав доцільність використання у формуванні готовності учня до творчої діяльності прийому спеціального групування та організації матеріалу.

Як стимул залучення учнів до творчої діяльності за допомогою нетрадиційних методів ми використовували прийом підключення дії, зумовленої змістом творчих алгоритмів до нового мотиву, що пов'язано з формуванням вищих потреб у творчій діяльності.

Структура моделі формування готовності учнів до творчої діяльності

Учень при цьому розмірковував таким чином:

I варіант: “Я створюю свій варіант імпровізації, визначаю особливості ваги створених образів, але я трохи стомився від цього заняття. Тому спробую використати підказку того композитора, який мені більше подобається, більш близький до моїх почуттів, настроїв. Ось і буду імпровізувати за його підказкою. Потім я вже буду варіювати та комбінувати на основі створених нових образів”.

II варіант: “Я виконую ритмічну імпровізацію, вивчаю своє ставлення до ритму твору за допомогою пластичних рухів. Тепер я розумію, яким чином можна себе контролювати в ході виконання творчих завдань”.

Наведені вище вислови учнів було підготовлено методами психодрами та методами ритмічної імпровізації, коли здійснювався інструктаж щодо психологічної адаптації учнів до прояву внутрішньої екзистенції. Суть інструктажу полягала в реалізації установки на зосередження уваги, на досягнення стану спокою, рівноваги, звільнення від усіх хвилювань, неприємних почуттів.

З метою збудження бажання особистості учня до творчої діяльності нетрадиційними методами ми використовували прийом варіювання позицій особистості в рольових іграх. Цей прийом сприяв формуванню самооцінки учнів своїм діям у ході виконання творчого завдання з подальшим перевтіленням образу своїх друзів, однокласників. Учні відшукували нові стимули для творчої діяльності на основі емпатії.

У ході використання нетрадиційних методів навчання нами також використовувався прийом, що забезпечував включення дій учнів у позакласній творчій діяльності за допомогою поширення соціальної мотивації.

У той же час ми використовували поринання, що здійснювалося за допомогою поданих нижче вправ:

- приспівування (сольфеджування) без підтримки інструменту;
- приспівування разом із інструментом;
- приспівування про себе;
- виконання всліпу.

Ці вправи в умовах використання нетрадиційних методів допомагали учням звільнитися від зайвого хвилювання в ході оцінювання імпровізації і повністю сконцентрувати увагу на творінні продуктів власної творчості.

Вони забезпечували реалізацію педагогічної умови за ознакою самоактуалізації особистості, що впливає на формування продуктивного рівня готовності до творчої діяльності. Перераховані вище вправи сприяли досягненню повноти включення в творчу діяльність, учні концентрували увагу лише на одному об'єкті: драматургії художнього образу; вони контролювали всі етапи творчої діяльності, вносили власні пропозиції щодо досягнення поставленої мети, прогнозування кінцевого образу; оперували метафоричними та поетичними образами.

Формування готовності учнів до творчої діяльності здійснювалося в умовах поєднання індивідуальних занять та групових. Ми виходили з того, що групова діяльність може будуватися на основі принципу кооперації шляхом взаємодопомоги й конкуренції груп та самих учнів, які входять у ці групи. Нами давалась установка і на кооперацію в ході виконання творчого завдання, і на конкуренцію, коли використовувався метод мозкового штурму. Учні, максимально концентруючи увагу, висловлювали неординарні рішення, будували самобутні музичні та поетичні образи. Тобто, створювалася педагогічна умова за ознакою наявності демократичного стилю спілкування.

Творчі завдання на основі використання нетрадиційних методів навчання передбачали доцільність забезпечення передбачення, коли робилася спроба виключити механізми логічних понять, децентралізувати форми лінійного сприйняття та включитися в спонтанно-творчу діяльність. При цьому використовувалися вправи, зумовлені необхідністю встановлення зв'язків між слуховими уявленнями та руховими діями.

Зазначимо, що миттєва готовність рук на наказ слуху є вміння, яке формується за допомогою тренінгу. В свою чергу тренінг включав прийоми:

- а) засвоєння рухово-пластичних комплексів з допомогою закріплення аплікатури;
- б) засвоєння зручних фактур інших імпровізаторів;
- в) засвоєння імпровізаційної фактури, що містить в собі основні особливості виконавської творчості та індивідуальні особливості техніки особистості, що імпровізує;
- г) визначення факторів, що забезпечують імпровізацію на основі комбінування засвоєними блоками;
- д) вивчення додаткового матеріалу у різних тональностях;
- є) використання прийомів орнаменталізації, як фактора, що допомагає імпровізувати;
- ж) визначення раптових узагальнених структур.

Виходячи з викладеного, доцільно відзначити, що на четвертому етапі робилася спроба використати такі нетрадиційні методи навчання: метод імпровізації, який передбачав поєднання індивідуальної музично-творчої діяльності учня з комунікативною діяльністю за схемою: вчитель – учень – батьки – народний фольклор – рідна мова; методи асоціювання, що забезпечувалися за допомогою фактора порівняння, співвідношення окремих диференційованих та узагальнених фрагментів; нетрадиційні методи, що забезпечувалися інтеграцією різних видів діяльності.

Література

1. Абдулин Э.Б., Николпева Е.В. Музыкально-педагогические технологии учителя музыки: Учебное пособие. – М.: Прометей, 2005. – 232с.
2. Апраксина О.А. Методика музыкального воспитания в школе: Учеб. Пособие для студентов пед. институтов по специальности “Музыка и пение”. – М.: Просвещение, 1983. – 224 с.
3. Баренбойм Л. Путь к музицированию. Исследование. – 2 – е изд., доп. – Л.: Советский композитор, 1979. – 361 с.
4. Масол Л. Виховний потенціал мистецтва – джерело освітніх інновацій // Мистецтво та освіта. – 2001. – №1. – С. 2 – 5.

5. Ражников В.Г. Словарь признаков характера звучания // Ражников В.Г. Диалоги о музыкальной педагогике. – М.: Прометей, 2004. – 218с.

А.А.Пермяков, А.В.Порохненко

ФОРМИРОВАНИЕ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ ШКОЛЬНИКОВ

У статті розглядається понятійний апарат, фактори, що впливають на формування здорового способу життя школярів, шляхи формування здорового способу життя школярів.

In Permjakova Alexander Anatoljevicha and Porohnenko Alexander Vasiljevicha's clause «Formation of a healthy way of life of schoolboys» is considered the conceptual device, the factors influencing formation of a healthy way of life of schoolboys, a way of formation of a healthy way of life of schoolboys.

Формирования здорового образа жизни школьников – одна из задач современной школы. Это связано с тем, что около 90% школьников имеют отклонения в состоянии здоровья, около 50% - недостаточную физическую подготовку, почти 60% - низкий уровень физического развития. Регулярно самостоятельно выполняют физические упражнения лишь 38,2% школьников, 55% - эпизодически [5]. Каждый второй школьник имеет морфофункциональные отклонения, а 40% детей страдают хроническими заболеваниями [9].

Сегодня ни у кого не вызывает сомнения тот факт, что здоровый образ жизни оказывает определяющее влияние на здоровье человека. Это подтверждается и исследованиями, согласно которым здоровье человека на 20% зависит от наследственности; на 20% - от окружающей среды, на 10% - от состояния здравоохранения и на 50% - от образа жизни [2].

Что же такое здоровый образ жизни? В современной литературе нет единого мнения по определению этого понятия. Его научное толкование можно дать, рассмотрев такие понятия, как «здоровье», «образ жизни».

Под здоровьем иногда понимают отсутствие у человека болезней или физических дефектов [1]. Чаще здоровье определяется как состояние полного физического, душевного и социального благополучия [2]. В то же время существуют такие определения, где в основу заложено не состояние, как абстрактное благополучие, а динамические изменения, т.е. процесс жизненного цикла, связанного с реализацией своих потребностей в социально-трудовой активности, репродуктивности при максимальной продолжительности активной жизни [2].

Под образом жизни понимается совокупность форм жизнедеятельности людей, обусловленных данным способом производства, которая проявляется в труде, быту, социально-политической жизни, культуре, в поведении людей [6]. В структуру образа жизни включаются следующие компоненты: преобразовательная, коммуникативная, познавательная, медико-педагогическая деятельность; способы удовлетворения материальных и духовных потребностей; формы участия в различных видах деятельности. В то же время к структурным компонентам следует отнести организацию двигательной активности, профилактику вредных привычек, выполнение требований санитарии, гигиены и закаливания, режим обучения, труда и отдыха, режим питания, организацию сна, культуру общения, культуру сексуального поведения, психофическую регуляцию организма и другие [4; 5].

«Здоровый образ жизни – это категория общего понятия «образ жизни», включающий в себя благоприятные условия жизнедеятельности человека, уровень его культуры (в том числе поведенческой) и гигиенических навыков, позволяющих сохранять и укреплять здоровье, способствующих предупреждению развития нарушений здоровья и поддерживающих оптимальное качество жизни», - отмечает О.Н.Сергеева [9].

Таким образом, можно сказать, что здоровый образ жизни – это способ деятельности людей по сохранению и улучшению своего здоровья как условия и предпосылки развития других сторон и аспектов образа жизни; с одной

стороны, это форма, а с другой – условия реализации и развития других сторон образа жизни человека [2].

Формирование здорового образа жизни – сложный и трудный процесс. И хотя учащиеся являются наиболее перспективным и благодатным контингентом (в школьном возрасте происходит наибольшее усвоение основных объемов информации, выработка фундаментальных жизненных стереотипов), сами они не всегда могут обеспечить соответствующий способ жизнедеятельности. Очень многое здесь зависит от взрослых: педагогов и родителей.

Основным компонентом здорового образа жизни человека является его личная физическая культура. Это часть культуры личности, основу специфического содержания которой составляет использование человеком одного или нескольких видов физкультурной деятельности в качестве фактора оптимизации своего физического и духовного состояния [3].

Важное влияние на формирование здорового образа жизни школьников имеет и социально-гигиенический фактор (наличие или отсутствие у учащихся гигиенических навыков, знаний о здоровом образе жизни). Однако анализ литературы говорит о том, что почти 90% школьников имеет поверхностное представление о здоровом образе жизни, не знают его структурных компонентов [5].

В последнее время все большее влияние на формирование здорового образа жизни школьников оказывает их отношение к курению, употреблению алкоголя, наркотиков. Исследование, проведенное среди старшеклассников 9-11 классов в ряде школ г. Кривого Рога, показало такие результаты.

Отвечая на вопрос: «Влияет ли на тебя реклама алкогольных напитков и табачных изделий?» 10% школьников ответили, что влияет в определенной мере («особенно когда видишь, как кто-то пьет или курит»); 67% школьников ответили, что им безразлично; и у 30% школьников она вызывает негативные чувства.

Ответы на вопрос: «Предлагали ли тебе спиртное или сигареты» были такими: 82% школьников ответили

утвердительно; при этом 64% ответили, что им предлагали закурить или выпить несколько раз, а 18% - довольно часто. Среди тех, кто в первую очередь пытался это сделать, были названы родители, близкие, друзья и подруги.

Большинство опрошенных старшеклассников (76%) дали отрицательный ответ на вопрос: «Куришь ли ты?». Остальные 24% ответили, что курят, но немного – от одной до нескольких сигарет в день; из них 6% курят регулярно и более двух сигарет в день.

23% опрошенных старшеклассников отрицательно ответили на вопрос об употреблении алкогольных напитков; 67% ответили, что употребляют спиртное, но изредка; 10% ответили, что употребляют спиртные напитки довольно часто – один-два раза в месяц.

Никто из опрошенных школьников не указал, что они употребляют наркотики; но наряду с этим 4% ответили, что наркотики употребляет кто-то из их окружения: друзья, приятели, знакомые. А вот курят и употребляют спиртные напитки около 40% членов семей опрошенных старшеклассников; 50% друзей и приятелей.

Как видим, данные исследования показали, что среди современных старшеклассников довольно значительная часть употребляет спиртные напитки и курит. Это указывает на необходимость серьезной работы среди школьников по проведению профилактической работы, направленной на формирование здорового образа жизни. И проводить ее должны, в первую очередь, школа, классные руководители с помощью тех родителей, которые сами отрицательно относятся к алкоголю, табаку, наркотикам, ведут здоровый образ жизни.

Анализ литературы позволил выделить некоторые пути формирования здорового образа жизни школьников. К ним следует отнести:

1. Определение исходного уровня и состояния здоровья учащихся. Для этого необходимы регулярные медицинские осмотры, анализ причин заболеваний, устранение этих причин, сопоставление всех данных о состоянии здоровья школьников.

2. Организацию оптимальной двигательной активности школьников. Оптимальный двигательный режим зависит от возраста учащихся, но он должен быть в среднем не менее 6-8 часов в неделю и включать в себя занятия в школе, самостоятельные занятия (утренняя гимнастика, игры в волейбол, футбол, подвижные игры на местности и др.).

3. Организацию здорового питания. Родителям и учителям необходимо следить, чтобы учащиеся питались не менее трех-четырёх раз в день; в рацион включались продукты, имеющие в своем составе все необходимые для молодого организма белки, жиры и углеводы; был сбалансированный состав минеральных солей и витаминов.

4. Соблюдение эргономических требований при формировании режима деятельности образовательных учреждений.

5. Воспитание высокой культуры личной гигиены, санитарии, закаливания. Соблюдение всех норм и правил приведет к повышению жизнедеятельности организма, улучшению обмена веществ, развитию умственных и физических способностей учащихся.

6. Соблюдение режима сна, труда и отдыха. Правильно составленный режим дня является основой жизнедеятельности учащихся. Он должен быть индивидуальным, отвечать конкретным условиям, состоянию здоровья, уровню работоспособности, интересам и склонностям учащихся.

7. Профилактику вредных привычек. Здоровый образ жизни несовместим с вредными привычками: курением, употреблением алкоголя, наркотических веществ, которые значительно повышают уровень риска многих заболеваний. Основными средствами, препятствующими распространению вредных привычек у школьников, является формирование внутреннего культурного стержня, моральных ценностей, потребности в трудовой деятельности, рациональной организации свободного времени, регулярных занятий физическими упражнениями.

Литература

1. Гарашук В.П. Концептуальні основи формування культури здоров'я школяра // Нові технології навчання. – К.: ТМЦ ВО, 2000. – Вип. 28. – С.206-213.
2. Грач И.С. Здоровый образ жизни: сущность понятия и содержание работы по его формированию // Образование - 2002. - №5. – С.88-91.
3. Дуркин П.К., Лебедева М.П. К решению проблемы формирования здорового образа жизни населения России // Теория и практика физической культуры. – 2002. - №8. – С.2-5.
4. Закопайло С. Компоненти здорового способу життя старшокласників // Фізичне виховання в школі. – 2001. - №3. – С.52-54.
5. Зубалий М., Закопайло С. Структурні компоненти здорового способу життя старшокласників // Освіта і управління. – 2005. - №2. – С.153-156.
6. Лапаєнко С.В. Поняття про здоровий спосіб життя // Здоров'я України. – 1998. - №12. – С.23-24.
7. Петров К. Здоровьесберегающая деятельность в школе // Воспитание школьников. – 2005. – №2. – С.19-24.
8. Попова А.И. Здоровьесберегающая среда в школе // Образование. – 2002. - №4. – С.80-84.
9. Сергеева О.Н. Управление процессом формирования здорового образа жизни детей и подростков // Образование - 2002. - №5. – С.98-102.

Ю.С.Коровкіна

ХАРАКТЕРИСТИКА ТА СУТНІСТЬ ДЕЛІКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

В данній статтє рассматриваются сущность деликвентного поведения, одного из видов девиантного поведения подростков, раскрываются особенности и мотивы деликвентных проявлений личности подростка.

In given clause are considered essence delinquens behaviour, one of kinds deviations behaviour of the teenagers, the

features and motives delinquention displays of the person of the teenager are opened.

Соціально-економічні зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, породжують складності для сучасної родини і, як наслідок, формування особистісних властивостей і поведінкових якостей підлітків виходить за рамки нормального розвитку і діагностуються як девіантні. Усе частіше ми стикаємося з проявом з боку підлітків негативних поведінкових реакцій, таких як недисциплінованість, агресивність і брутальність стосовно батьків і вчителів, пропуски занять, бродяжництво, крадіжки, хуліганство, пияцтво і наркоманія, не рідкістю стали й убивства в середовищі підлітків. Про актуальність цих соціально-психологічних проблем говорять статистичні дані, що наводять працівники різних соціально-психологічних служб, комісій у справах неповнолітніх і центрів суспільних зв'язків. В останні роки значно зріс рівень протиправних дій серед підлітків.

Мета даної статті: розкрити сутність та проаналізувати характеристику деліквентної поведінки підлітків, розкрити особливості та мотиви деліквентних проявів молодого покоління.

Дана проблема цікавить багатьох сучасних педагогів-дослідників. Ми розглянули праці таких вчених, як А.А. Амінов, О.В. Безпалько, Є.В. Змановська, В.В. Ковальов, А.Є. Личко, Г.М. Мінковський та інші.

Проблема деліквентної (протиправної, антисуспільної) поведінки, є центральною проблемою для дослідження більшості соціальних наук, оскільки суспільний порядок відіграє важливу роль у розвитку як держави в цілому, так і кожного громадянина окремо.

У відношенні протиправної поведінки використовують різноманітні підходи і понятійний апарат. У психолого-педагогічній літературі сучасники визначають її як деліквентну. Поняття походить від латинського *delinquens* – “проступок, провина”. Є.В.Змановська під цим терміном розуміє протиправну поведінку особистості – дії конкретної особистості, що відхиляються від встановлених у даному

суспільстві і в даний час законів, що загрожують благополуччю інших людей чи соціальному порядку і кримінально наказуємо у крайніх своїх проявах. Особистість. Яка проявляє протиправну поведінку, кваліфікується як деліквентна особистість (деліквент) [3, 97].

О.В.Безпалько стверджує, що деліквентна поведінка – це сукупність протиправних вчинків людей, за які в особливо важких випадках може накладатися покарання згідно статей цивільного та кримінального кодексів [1, 102].

До протиправних дій відносять проступки (провини), правопорушення та злочини. Серед типових проступків неповнолітніх виокремлюють лихослів'я, систематичне порушення дисципліни в школі, бійки з однолітками, бешкетування. Правопорушення – це порушення адміністративних та правових норм, які проявляються через дрібні крадіжки, здирництво, викрадення автотранспортних засобів, хуліганство. Злочин – протиправне, суспільно-небезпечне діяння, що класифікується за певними нормами кримінально-процесуального права (зґвалтування, вбивства, нанесення значних тілесних пошкоджень).

У спеціальній літературі розглядається термін, що використовується у різноманітних значеннях. А.Е.Личко [5, 52], вводячи у практику підліткової психіатрії поняття "деліквентності", обмежує його лише дрібними діями, які не спричиняють злочину і не несуть кримінальної відповідальності (це шкільні пропуски, хуліганство). В.В.Ковальов [4] заперечує проти такого трактування, говорячи про те, що деліквентна поведінка є поведінкою злочинною у будь-якому випадку.

У зарубіжних джерелах деліквент – це особа до 18 років, чия поведінка спричиняє шкоду іншій особистості чи групі людей і перевищує грань, встановлену нормальними соціальними групами у даний момент розвитку суспільства.

Отже, деліквентна поведінка – це один з різновидів девіантної поведінки, є сукупність протиправних дій, вчинків, злочинів (в тому числі кримінальних), які не відповідають сучасним законам та нормам суспільства. Особа, що здійснює дану поведінку в психолого-педагогічній літературі називається

деліквент. Це в основному психічно і фізично здоровий учень з певним негативним життєвим досвідом, деформованими соціально-етичними знаннями, нездоровими звичками та потребами, зіпсований неправильним вихованням чи асоціальним впливом певного середовища.

О.В.Безпалько стверджує, що передумовою деліквентної поведінки є важковихованість. Термін “важкий учень”, “важковиховуваний” характеризує дітей з негативним ставленням до навчання та норм моральної поведінки [1, 102]. З точки зору медичної психології відхилення у поведінці неповнолітніх поділяють на патологічні (хворобливі) і непатологічні. Важковиховуваними в непатологічному плані є в цілому повноцінні діти з деякими відхиленнями у фізичному здоров’ї, дещо розладною чи ослабленою нервовою системою внаслідок дій психотравмуючих факторів. В їхній поведінці можуть спостерігатись неадекватні реакції, надмірна агресивність, лицемірство, розбещеність, озлобленість, заздрість. Найбільш характерними проявами важковиховуваності дітей є лідерство, схильність до безцільного проведення часу, безвідповідальність, неорганізованість, неуважність, емоційна нестійкість, слабка спроможність до опору негативному впливу інших.

З психологічної точки зору А.А.Райс стверджує, що між протиправною поведінкою і Я-концепцією існує тісний зв’язок [8, 228]. Самооцінка підлітків-правопорушників нижча, аніж у підлітків, які не порушують закони. Протиправна поведінка, можливо, є способом компенсації неадекватної Я-концепції юних правопорушників. Одна з теорій заключається в тому, що, маючи низьку самооцінку, підлітки слідуєть девіантним моделям поведінки, що зменшує відчуття неприйняття самого себе. Коли поведінка таких підлітків відповідає їх низькій думці про самих себе, відчуття самознищення і неприйняття себе зменшується. Бажаючи відновити самоповагу, вони приєднуються до девіантних груп, де отримують удобрення, в якому їм відмовляла інша частина суспільства. Таким чином, адекватна самооцінка захищає підлітків від протиправної поведінки; у того, хто вважає себе “правильною людиною” чи

“законослухняним”, формуються внутрішні протиріччя, що утримують їх від протиправних вчинків.

Більшість дослідників сходяться до тієї думки, що більшість деліквентних підлітків проживає в неблагополучних сім'ях, що в свою чергу пов'язано з поганими житловими умовами, напруженими відносинами між членами родини і низьким рівнем виховання дітей у родині. Але є протиріччя цій думці, насправді такі сім'ї дають лише 30-40% злочинності.

Отже, соціологи та кримінологи виділяють родини з різним виховним потенціалом. Г.М.Мінковський виділяє по цих ознаках 10 типів сімей: 1) виховуючи-сильні; 2) виховуючи-стійкі; 3) виховуючи-нестійкі; 4) виховуючи слабкі з втратою контакту з дітьми і контролю над ними; 5) виховуючи слабкі з постійною конфліктною атмосферою; 6) виховуючи-слабкі з агресивно-негативною атмосферою; 7) маргинальні: з алкогольною, сексуальною деморалізацією і т.д.; 8) злочинні; 9) римінальні; 10) психічно обтяжені [6].

У родинях першого типу (частка родин 15-20%) виховна обстановка близька до оптимальної. Головна її ознака – висока моральна атмосфера родини в цілому. Другий тип родин (35-40%) складає в цілому сприятливі можливості для виховання, а труднощі, що виникають у родині переборюються за допомогою інших соціальних інститутів, перш за все школи. Для третього типу родин (10%) характерна неправильна педагогічна позиція батьків (гіперопіка), яка тим не менш вирівнюється завдяки порівняно високому загальному виховному потенціалу родини. Четвертий тип (15-20%) об'єднує сім'ї, де батьки по різних причинах (погане здоров'я, перевантаженість роботою тощо) не в змозі правильно виховувати дітей, втратили контроль за їхньою поведінкою і інтересами, поступаючись впливу суспільства ровесників. Останні типи (10-15%) є з соціально-педагогічної точки зору негативними, а то і кримінальними. Ризик правопорушень неповнолітніх, що виховуються в обстановці постійних і гострих конфліктів, і в психічно обтяжених сім'ях, в 4-5 разів, а в сім'ях, де панують агресивність і жорстокість, в 9-10 разів вище, аніж у тих, де виховують в педагогічно сильних і стійких родинях [6].

Для вирішення таких питань, як визначення ступеня вираження деліквентності і міри впливу на особистість, важливе значення має систематизація типів правопорушників.

Деякі психологи виділяють таку типологію неповнолітніх правопорушників по ступеню вираження і характеру особистісних деформацій, які є актуальною: випадкові, стійкі і професійні правопорушники.

А.І.Долгова серед підлітків, які порушили закон виділяє три типи [2]:

1) *послідовно-криміногенний* – криміногенний „вклад” особистості у злочинну поведінку при взаємодії з соціальною середовищем є вирішальним, злочин витікає із звичного стилю поведінки, воно зумовлено специфічними поглядами, установками і цінностями суб’єкта;

2) *ситуативно-криміногенний* – порушення моральних норм, правопорушення неприступного характеру і сам злочин у значному ступені зумовлені несприятливою ситуацією; злочинна поведінка може не відповідати планам суб’єкта, бути з його точки зору ексцесом; такі підлітки здійснюють злочин часто у групі у стані алкогольного сп’яніння, не являючись ініціатором правопорушення;

3) *ситуативний тип* – незначна вираженість негативної поведінки; вирішальний вплив ситуації, що виникла не за виною індивіда; стиль життя таких підлітків характеризується боротьбою позитивних і негативних впливів.

Отже, визначають делінквентність як схильність, психологічну тенденцію до правопорушення. Делінквентними розцінюються такі характеристики поведінки, як агресивність, облудність, прогули школи, бродяжництво, крайня неслухняність, ворожість до вчителів і батьків, жорстокість до молодшої дитини і тварини, зухвалість і лихослів’я. Оскільки відзначені якості є аморальними (суперечним нормам етики і загальнолюдських цінностей), спостерігається визначені труднощі в розмежуванні делінквентних і аморальних учинків. За багатьма характеристиками кримінальна і делінквентна поведінка подібна. Розходження між розглянутими поняттями

полягає в тім, що злочинна і делінквентна поведінка носять антисоціальний характер, аморальна - асоціальний.

Література

1. Беспалько О.В. Соціальна педагогіка в схемах і таблицях. Навчальний посібник. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 134 с.
2. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних. – М.: Юридическая литература, 1981. – 294 с.
3. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 288 с.
4. Ковалев В.В. Психиатрия детского возраста. – М., 1979.
5. Личко А.Е. Психопатия и акцентуации характера у подростков. – Львов, 1983.
6. Минковский Г.М. Неблагополучная семья и противоправное поведение подростков //Социологические исследования. – 1982. - №2. – С. 105-113.
7. Правонарушения несовершеннолетних и их предупреждение /Под ред. А.А. Аминова. – Казань: Из-во Казанского университета, 1983. – 152 с.
8. Психология подросткового и юношеского возраста /Под ред. А.А. Райса. – Санкт-Петербург-Москва-Харьков-Минск. – СПб.: Издательство „Питер”, 2000. – 624 с.

Ю.В.Ковальчук

ПРОЦЕДУРА ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ПОНЯТЬ У СТАРШОКЛАСНИКІВ

В статье рассматриваются структурные компоненты научных понятий и основные концепции формирования экономических понятий у старшеклассников в процессе обучения.

In the article the structural components of scientific notions and basic conceptions of forming of economic notions at pupils of higher forms in the process of teaching are considered.